

Ludvig Holbergs principper for oversættelse og Georg August Dethardings tyske episteloversættelse

Af Lars H. Eriksen

1. o. Indledende bemærkninger

Holberg tillægges i dag ofte betegnelsen »Den danske Litteraturs Fader«. Dette tilnavn er i højeste grad berettiget, idet hans talrige skuespil for Den danske Skueplads og hans omfattende skribentvirksomhed på dansk i mere end én forstand har lagt grundstenen til den moderne danske litteratur. Vi kender vel ingen anden dansk forfatter fra det 18. århundrede, hvis værker i kvalitet og omfang kan måle sig med Holbergs. Især i komedierne demonstrerede han at det danske sprog var jævnbyrdigt med de fremmede kultursprog. Holbergs omfattende og vægtige litterære produktion gjorde det klart for enhver, at det danske sprog var velegnet til at digte på.

Ikke kun i Danmark opnåede Holberg en stor berømmelse. På Holbergs egen levetid nød hans skrifter stor udbredelse og popularitet også uden for Danmarks grænser. Skrifterne og komedierne blev hurtigt oversat og udgivet i blandt andet England, Holland, Frankrig, Italien og Tyskland. Allerede i ældre bog-lexica over Tysklands bogudgivelser syner Holbergoversættelserne anseligt¹.

Holberg i oversættelsen og oversættelsesproblemer vedrørende hans værker er to emner, der kun i begrænset omfang har fundet behandling inden for den danske Holbergforskning. Hvilken Holberg har da de fremmede, der ikke kunne dansk lært at kende? I det følgende skal undersøges hvordan Holbergs epistler har fundet deres udtryk på tysk.

Det tyske og det danske sprog er ganske vist nært beslægtede nabo-sprog, og som følge deraf er det kulturelle fællesskab imellem begge nationer også stort. Men også i forholdet imellem to nært beslægtede sprog kan en oversættelse alligevel volde vanskeligheder. Desuden er en oversættelses kvalitet afhængig af oversætterens sproglige evner og

hans kulturelle kendskab; de arbejdsvilkår, som oversætterten må arbejde under, er også af betydning. I fortalen til sin oversættelse af Herodians Romshistorie og i den 368. epistel beretter Holberg om de problemer, der knytter sig til oversættelsen i det 18. århundrede. Her opstiller Holberg sine principper for oversættelsen. Hvorledes forholder Holbergs ideer om oversættelse sig da til den tyske oversættelse? I det følgende skal Holbergs synspunkter på oversættelsen undersøges, derefter skal den tyske oversættelse præsenteres igennem oversættelseskritisk analyse af udvalgte passager. Herunder skal søges at demonstrere hvordan den tyske oversætter har fulgt Holbergs principper for oversættelse.

2. Holberg og oversættelsen

2.1. Holberg og udlandet

Holberg besad en stor kontaktflade over for fremmede sprog og kulturer. Selv studerede han på udenlandske biblioteker »adskillige rare Skrifter« (Epistel 334 Bd. IV s. 91) på fremmede sprog². De fremmede forfattere blev ikke så ofte oversat til dansk. Også omvendt var det sjældent at en dansk forfatters skrifter blev oversat til hovedsprogene. Med hensyn til Holbergs skrifter forholdt det sig anderledes. Allerede på Holbergs egen levetid oversattes skrifterne og hans tanker fandt således nye læsere også på fremmede sprog. Især fandt hans moralske tanker, der blev trykt i to tyske udgaver (sml. Ep. 447 Bd. V s. 10), et stort læsepublikum i Tyskland. Hvad angår hans sidste hovedværk, epistlerne, blev disse hurtigt oversat til fremmede sprog, hvoraf den første oversættelse forelå på tysk.

2.1.1. Holberg og Tyskland

I det attende århundrede fandtes der ikke noget Tyskland, som vi kender det med det nutidige historiesyn. På Holbergs tid kendte man Tyskland som det geografiske område, der lå syd for hertugdømmerne Slesvig og Holsten og som bestod i et væld af grevskaber, fyrste- og hertugdømmer. I epistel 258 giver Holberg os et indblik i det datidige begreb om Tyskland:

»Saadant er og Oprindelsen til de mange smaa *independent* Stater, som nu findes i *Europa*, sær udi Tydskland, hvor Stathol-

derskabe ere blevne forvandlede til *souveraine* Førstendømmer og Herskaber.« (Bd. III s. 272).

Som udtryk for Holbergs liberale indstilling findes der ikke et sted noget nedværdigende eller negativt udtryk om et fremmed folkeslag. Således heller ikke om Tyskland. Snarere giver han udtryk for et vist fællesskab imellem dansk og tysk tænkemåde. Dette synspunkt er udsprunget af hans historiske studier og fra hans mange rejser og røber en fællesfølelse for disse landes kultur, der på grund af ensartet samfundsopbygning, de forskellige sprog til trods, besidder et vist åndsfællesskab. Tydeligst kommer dette til udtryk i den 415. epistel om purismen. Her anfører Holberg indledningsvis at de nordiske lærde, hvortil han regner tyske, hollandske og danske alt for ihærdigt bekæmper de fremmede ord:

»Vore Nordiske Lærde, hvorunder jeg befatter Tydske, Hollændere, Danske og Svenske, have lang Tiid havt meget at bestille med at rense deres Sprog fra alle fremmede Ord.« (Bd. IV s. 301).

Derudover anfører Holberg at disse landes lærde sprogrensere reagerer ens over for fremmedord. Holberg skelner imellem på den ene side de nordiske lærde, der vil erstatte fremmedordene med hjemmegjorte ord af egen oprindelse og på den anden side de engelske, der optager fremmedordene i sproget og giver den engelske endelser (ibidem s. 305).

2.2. Holbergs principper for oversættelsen

Som dansk litterat i det 18. århundrede udgav Holberg selv sine bøger. Sit deraf indgående kendskab til datidens bogverden refererer han for epistlernes læser i den tredje epistel. Her hylder Holberg bogtrykkerkunsten som en god og nyttig måde at offentliggøre sine tanker på, men beklager den strøm af unyttige skrifter og bøger der bliver trykt, fordi boghandlerne fortrinsvis tilgodeser almuens litterære ønsker:

»ligesom Kræmmere beflitte sig på de Vahre, som ere efter de fleestes Smag, saa opmuntre Boghandlere studerende Folk, hvoraf mange nu desvær! arbejde for Kost og Løn, til at skrive

ikke hvad som er nyttigst, men hvad som kan befalde Almuen, hvilken i hvert Land er talrigest, og *Consequenter* blant hvilken kand ventes den meste *Debit.*« (Ep. 3. Bd. I s. 13).

Holberg beklager denne udvikling ikke kun for originalernes vedkommende, men også inden for oversættelsernes område. Dette kræmersynspunkt bevirker at boghandlerne hellere lod Pamela eller Robinson Crusoe osv. oversætte, end Livius eller Platon (Ep. 63 Bd. I s. 273). På det litterære og kulturelle område havde Holberg en – måske for en læser fra det 20. århundrede – påfaldende elitær smag. På den anden side er denne iagttagelse også i dag endnu aktuell. Desværre angiver Holberg som konsekvens af denne fremragende præcise betragtning ikke nogen løsning. Andre steder anviser han en mulig løsning på tingenes tilstand. Således søgte Holberg igennem stipendier at fremme udgivelsen af klassikerne.

I fortalen til Herodians Romshistorie og i den 363. og 368. epistel kommer Holberg frem med sine mere principielle synspunkter på oversættelsen. Derudover fremkommer der behandling af oversættelsesproblemer flere andre steder. Man mærker at Holberg jævnligt kommer i berøring med oversættelser. I den 368. epistel giver Holberg udtryk for de mere principielle betragtninger over oversættelsen. Hans synspunkter heri forekommer mere modnede i forhold til synspunkterne i fortalen til Herodian, der udgaves fire år tidligere i 1746. I det følgende har jeg syntetiseret Holbergs udtalelser til to principper.

Det største problem for den der ønskede gode oversættelser var ifølge Holberg den store skare af ukvalificerede oversættere der beskæftigede sig med gengivelsen af de fremmede sprog. Holberg fordrede angående oversætterens kompetens at oversætteren skulle besidde det, som vi i dag med en moderne betegnelse kalder for fuld fremmedsproglig kompetens. I sin egen diktion betegner Holberg dette således:

»ingen maa paatage sig at *vertere* Skrifter, med mindre han forstaaer begge Sprog i Fuldkommenhed; thi, hvis Oversætterne ere ikke kyndige nok udi Sprogene, kand deraf fødes *Monstra,*« (Bd. IV s. 191).

I fortalen til Herodian nævner han endda kategorisk at: »De samme [oversættelser] bør forbydes at skrives:«³ I fortalen nævner Holberg at

der findes to slags oversættere; de der ikke forstår sprogene ret, og de der vel forstår sprogene, men ikke iagttager nogen regler (sml. Samlede Skrifter Bd. XV s. 34). På epistlens følgende side gentager og uddyber Holberg denne ideelle fordring: »en oversætter maa have Skiønsomhed og tilfulde forstaa begge Sprog,« Især på de »dobbelt lydende Ord«'s, inden for synonymernes og de homofone ords områder er sådanne sprogkendskaber nødvendige. Til belysning af dette særlige problem nævner Holberg en række eksempler hvoraf der her skal nævnes et; i en historie på latin forekommer en dykker (urinator), der to gange forgæves dykker efter sin økse, der er faldet i vandet: urinabatur et iterum frustra urinabatur. I oversættelsen har dette fundet følgende form: Han pissede første gang, man fik ikke øksen, han pissede og anden gang forgæves. I denne behandling af en oversætters optimale kvalifikationer har Holberg ikke bestemt hvor langt denne grad af tosprogethed bør gå. At forstå to sprog i fuldkommenhed, dvs. såvel aktiv som passiv beherskelse opnås vel kun i undtagelsestilfælde af enkeltindivider. Derfor behøver Holbergs maxime her vel en indskrænkning til at omfatte i det mindste fuld passiv beherskelse af udgangssproget og fuld aktiv beherskelse af målsproget. Set ud fra en rationel betragtning er det vel ikke nødvendigt for oversætteren aktivt at beherske det pågældende fremmedsprog, derimod er det en ufravigelig fordring at han behersker målsproget, idet han jo skal reproducere en version af udgangsteksten. Derfor er det vel en kendt sag at den overvejende del af oversætterne kun oversætter fra fremmede sprog til modersmålet. Ofte forstår man en tankegang udtrykt på et fremmedsprog, imens man ikke er i stand til at udtrykke denne på det fremmede sprog. Derimod kan man lettere forklare denne tankegang på modersmålet.

Angående selve oversættelsens stil mener Holberg at oversætteren bør vælge en middelvej imellem den udgangssprogsnære og den målsprogsnære oversættelse:

»en Middelvej at tage imellem dem, som binde sig formeget til *Originalerne*, og dem, som udi Oversættelserne tage sig alt for megen Frihed.« (Bd. IV s. 189).

Eller som formuleringen lød i fortalen til Herodian fire år før:

»En retskaffen Oversætter tager herudi en Mittel-Vey, saa at

han ikke viger fra *Originalen* uden i Talemaader, som stride imod det andet Sprogs Egenskab.«

(Saml. Skr. Bd. XV s. 34)

Som på så mange andre områder anbefaler Holberg også her den gyldne middelvej. Denne løsning forekommer i sin tilsyneladende enkelhed nem at gennemføre, i virkeligheden er den svær at realisere tilfulde. En idealdefinition vil i praksis, anvendt i en oversættelse, snart, afhængig af den anvendte analysemetode, afsløre en oversættelse som enten for bogstavelig eller for fantasifuld. Holberg er tilsyneladende også klar over at denne udtalelse her fortjener en konkretisering. Han konkretiserer sin maxime med følgende moderation:

»thi, ligesom adskillige og foranderlige Klæder ikke formindske et Legemes Skiønhed, saa kand og een Slags Tanker udtrykkes udi adskillig Stil.« (Ibidem).

Da en tanke kan udtrykkes på forskellige måder, idet oversætteren kan betjene sig af forskelligt stilleje, bør oversætteren afhængigt af tekstens genre og den formodede læserkreds hellere affatte en version af udgangsteksten. Det er vigtigere at fatte det essentielle – tanken bag ordene – end at oversætte efter bogstaven.

Holberg prioriterer sine krav til oversætteren på følgende måde:

»Man seer heraf, at til Oversættelser udfordres (1) at man er vel kyndig udi Sprogene; (2) at *Originalerne* blive troeligen fulgte; men derhos for det (3) at man ikke forderver, og gjør ukiendeligt det Sprog, hvorudi Oversættelsen skeer;« (Saml. Skr. Bd. XV s. 35).

Men ikke kun problemer vedrørende sprogene og oversætterens kompetens beskæftigede Holberg. Holberg behandler også de problemer der opstår ved gengivelsen af de forskellige stilarter f.eks. fagsprog. I en oversættelse der henvender sig til en speciel læsergruppe f.eks. til en gruppe af fagfolk, bør oversætteren anvende det pågældende fagsprog. I den 368. epistel giver Holberg retningslinier for oversættelsen af tre fagsprog; den filosofiske, den historiske og den religiøse stil eksemplificeret ved bibelstilen.

I filosofiske skrifter mener Holberg at det »er best at betiene sig af *Philosophiske* og *Techniske Terminis*, som engang allevegne ere antagne;« (Bd. IV s. 189). Hvis ikke oversætteren tager hensyn til disse sproglige universalialia kan den oversatte tekst blive uforståelig for dens lærde læser. Holberg nævner til eksempel, at man desværre kan iagttage denne forandringstendens i hollandske oversættelser.

Ved oversættelsen af historiske skrifter »bindes man meere til Orde-
ne, som findes udi *Originaler*« (Bd. IV s. 189). Her er det især ved oversættelsen af titler, personnavne og geografiske betegnelser af største vigtighed at oversætteren ikke søger at gøre de fremmede betegnelser for realia for hjemlige for læseren. Holberg mener at man her bør tage hensyn til disse sproglige universalier og overtage disse i uændret skikkelse.

I bibeloversættelser bør man derimod ikke »binde sig til de *Oriental-ske* Talemaader, som skurre for meget udi Ørene,« (Bd. IV s. 190 sml. derudover Samlede Skrifter Bd. XV s. 35). I modsætning til den moderne bibeloversættelse, der går ud fra at Bibelen bør være sprogligt aktuel i gengivelsen, mener Holberg at man ikke bør gengive »den heele Bibel satt udi nu brugelig Stiil,« (Ibidem). Årsagen til at Holberg på bibeloversættelsernes område bryder med sit ellers så pragmatiske oversættelsesprincip er den brugsholdning, som han så ofte anlægger. Holberg mener at den ældre stil for menigmand forekommer mere højtidelig, og at den derfor bør bibeholdes.

Af ovenstående eksempler kan afledes at Holberg anlægger et bruger-synspunkt på oversættelsen; den almene, videnskabelige stil for filosofen, den præcise på facts beroende stil for historikeren og den højtidelige lidt gammeldags stil i Bibelen for menigmand. Holberg ville give læseren den tekst, som denne læser set ud fra Holbergs synspunkt behøvede. Når man betænker den moderne tekstlingvistisk orienterede oversættelsesteoris syn på en tekst som en stilistisk set variabel størrelse, afhængig af faktorer som læser, afsender – modtagerforhold etc., kan man sige at Holberg også i sine synspunkter på oversættelsen egentlig er forbavsende aktuel.

I den 447. epistel omtaler Holberg også et generelt problem ved oversættelsen af dansk til fremmede sprog. Der synes også dengang at have været mangel på danskkyndige oversættere:

»og ellers tilstaar jeg, at det er vanskeligt at faae Danske Skrifter

vel oversatte paa andre Sprog, efterdi, der findes kun gandske faa Fremmede, som have naaet nogen Fuldkommenhed i det Danske.« (Ep. 447 Bd. V s. 11).

Også på dette område udtalte Holberg sig på baggrund af egne erfaringer. På tidspunktet, da epistlerne blev udgivet, besad Holberg stor erfaring i hvordan danske skrifter blev modtaget i udlandet, idet næsten alle hans egne komedier og skrifter var udkommet på fremmede sprog.

Og hvilke skrifter så Holberg da helst oversat? I hans epistler træder det mangfoldige steder frem at oldtidens klassikere står hans interesse nærmest, derfor undrer det ikke at han anbefalede oversættelse af oldtidens værker. Dette opfordrede han ofte sine studerende til (sml. Ep. 190 Bd. II s. 23). Også i fortalen til Herodian omtaler han rosende Ablancourt der »vilde heller være oversætter end *Autor*,« (Saml. Skr. Bd. XV s. 35). I den 439. epistel omtaler Holberg rosende en dansk oversættelse af »de gamle *Tactiske* Skribentere, eller de *Autores*, som have beskrevet de Gamles Kriigs-Væsen.« (Bd. IV s. 370). Det drejer sig her om en oversættelse af de romerske strateger begået af Peter Friderich Suhm (1728-98). Suhm havde heri, som han anførte i fortalen, anvendt Holbergs principper for oversættelsen⁴. Holberg blev meget begejstret over dette og skænkede den unge mand et frieksempplar af sin nys udkomne »Danmarks og Norges Beskrivelse«. Det betydningsfulde for Holberg i at Suhm oversatte efter hans principper kan ses i denne yderst sjældne donation. Desuden roste Holberg i fortalen til Suhms næste værk Suhms initiativ til at gøre læseren bekendt med de gamles skrifter og lærdom⁵. Efter sit møde med den unge Suhm betegner Holberg det som bedre at blive herhjemme på denne »Side af Eider-Strømmen« i stedet for at tilegne sig moderne nytteløse sprog som pariserfransk (sml. Ep. 439 Bd. IV s. 370).

2.3. Detharding og Holberg

Episteloversættelsen er foretaget anonymt. Læseren mærker kun direkte til Detharding igennem yderst få fodnoter. I den tyske oversættelse demonstrerer oversætteren et kyndigt kendskab til dansk og sine rige formuleringsevner. Grunden til oversættelsens kvalitet skyldes i dette tilfælde ganske særligt oversætterens dansk-tyske opvækst.

Georg August Detharding fødtes 1717 i Rostock af tyske forældre og kom omkring 1732 til København, hvor hans far Georg Detharding indtog et professorat i medicin ved universitetet. Georg August Detharding blev senere professor i statsret og historie ved Christianeum (gymnasiet) i Altona og fra 1750 Syndicus ved domkapitlet i Lybeck og førte efter hinanden de danske titler af kancelliassessor, justitsråd og etatsråd.

Detharding havde stor erfaring som Holberg-oversætter og Holberg var yderst tilfreds⁶. I den 447. epistel roser Holberg sin tyske oversætter Detharding:

»Denne Forberedelse [Herodians Roms historie] blev strax oversat på Tydsk af Hr. *Cancellie-Assessor* og *Syndico* udi Lybeck *Georg August Detharding*, hvilken har *verteret* adskillige af mine andre Skrifter, og det med den Flid, at hans Arbeyde overalt har vundet Bifald.«

(Bd. V s. 11f)

I Tyskland havde Dethardings oversættelse af Holbergs Herodian fået en dårlig kritik, idet denne i henseende til kvalitet ikke var på højde med Holbergs oversættelse. I den nævnte epistel omtaler Holberg den kranke skæbne, der blev hans oversættelse af Herodian i Tyskland til del. Detharding har tilsyneladende ikke haft de samme gode egenskaber som klassisk oversætter. Detharding havde foretaget sin oversættelse direkte fra den græske original og kun oversat Holbergs fortale fra dansk⁷. Derfor konkluderer Holberg med rette at »samme *Critique* er den Danske Oversættelse u-vedkommende.« (Ibidem s. 12). Sml. desuden den 182. epistel, der vidner om emnets vigtighed for Holberg. Heri forsvarer han endnu engang sin danske Herodian-oversættelse over for den tyske kritik (sml. Bd. II s. 337).

Netop i den 447. epistel træder Detharding frem for den tyske læser og forsvarer sin Herodian-oversættelse. Idet Detharding ikke ville forfatte en tysk oversættelse af en græsk forfatter fra dansk, anvendte han den græske original som forlæg. Hvis han havde oversat Holbergs tekst direkte til tysk, ville resultatet fjerne sig for meget fra den græske original.

Med Holbergs argument for en oversættelse, der ligger så nær forfatterens mening som muligt, synes det her at Detharding har valgt

den rigtige løsning. At han så ikke har haft en tilstrækkelig kompetens til at oversætte fra græsk, det er så en anden ting. Lad os i det følgende betragte Dethardings begrundelse nærmere:

»Die deutsche Uebersetzung des Herodians, welche mit der Einleitung des Herrn Baron von Holberg ans Licht getreten, ist nach dem griechischen Original veranstaltet worden, und hat dabey des Herrn von Holberg dänische Uebersetzung, die sonst vortrefflich gerathen, nicht wohl zum Grunde gelegt werden können, weil man sonst einen griechischen Schriftsteller aus dem dänischen würde übersetzt haben. Ob auch diese deutsche Uebersetzung den Sinn des Originals ausdrücke, oder nicht, müssen Kenner beurtheilen.« (ty Bd. V s. 20f fodnote).

Dethardings opgave som oversætter var netop at forelægge en tysk oversættelse af Herodians Romshistorie og ikke en tysk udgave af Holbergs Herodot-udgave. Holbergs differentiering imellem oversættelsen som version og oversættelsen som parafrase er også her anvendelig.

3.0. Dethardings tyske episteloversættelse

3.1. Den tyske udgivelse og tekstforhold

Sit sidste hovedværk, »Epistlerne«, udgav Holberg på »Autors Bekostning« i København i årene 1748 til 1750. Allerede før den danske udgave forelå komplet, påbegyndtes udgivelsen af den tyske oversættelse. Samtidigt med udgivelsen af de to første danske bind, blev der allerede arbejdet på den tyske oversættelse, der udkom 1748-50. Disse to bind genudgaves sammen med de resterende tre bind 1753-55 som komplet udgave. Det fjerde bind fra 1753 betegnedes »Vierter und letzter Theil«, men også det posthume femte bind betegnedes »Fünfter und letzter Theil«⁸. Den tyske oversættelse blev udgivet af den københavnske forlægger, den tyske indvandrer Otto Gottlieb Wentzel i Copenhagen og Leipzig. Anden udgave besørgedes allerede 1760 af bogtrykker Hammerich i Altona og tryktes i Slesvig.

For Holberg havde udbredelsen af hans skrifter i udlandet stor betydning. Han fulgte med stor interesse hvordan hans værker blev solgt og recenseret i udlandet (sml. f.eks. Epistel 66 Bd. I s. 282 ff). Så

meget at han testamenterede Wentzel det femte bind af epistlerne til posthum udgivelse⁹. Allerede i september 1754 syv måneder efter Holbergs død forelå dette bind.

Den tyske oversættelse indeholder ikke samtlige epistler. Udgivenen har udeladt et par epistler, uden at kendetegne dette. Disse udeladelser er sandsynligvis foretaget af hensyn til det tyske publikum. Således er den 67. epistel om Romerkirkens gridskhed ikke oversat. Heri udtrykker Holberg uden omsvøb sin mening om den katolske kirke. Et eksempel fra argumentationen vidner om dennes skarphed:

»Thi mange Ting, som derudi læres [i den romersk-katolske kirke] ere saa selsomme, at intet udi mine Tanker kan tiene meer til Beviis paa Menneskenes *Stupiditet*.« (Bd. I s. 286).

Dette og lignende tanker har sandsynligvis været for vovede at offentliggøre i Tyskland, hvor den katolske kirke havde større magt end i det reformerede Danmark. I bind IV er epistlerne 309 og 310 også udeladt uden anførelse af grunden. Episteltællingen synes heller ikke konsekvent. Således betegnes i det tyske bind IV epistlerne 337 og 338 begge som Brief 38 (tyske udgave s. 124 og 128). I det femte bind forekommer der et spring i nummereringen imellem epistel 487 og 488, der i den tyske nummerering har hhv. nr. 41 og nr. 45 (sml. den tyske udgave bd. V hhv. s. 194 og 196). Ligeledes i det femte bind forekommer det brev, der egentlig skulle have været den 92. epistel med nummeret 79 (ty. Bd. V s. 456).

Fodnoter i en oversættelse er et heftigt diskuteret emne inden for oversættelsesvidenskaben. Nogle mener at de bør undlades helt, – andre at enkelte nødvendige godt kan tillades. Detharding har anvendt få fodnoter. Disse forekommer i regelen på steder hvor oversættelsen alene ikke kan få hele betydningen med eller har karakteren af redaktionelle anmærkninger. I det foregående har vi stiftet kendskab med noter af sidstnævnte kategori. Et eksempel af den førstnævnte forekommer i den 452. Epistel, hvori Holberg anfører en række eksempler på ord, der efter hans mening ikke burde oversættes til dansk: »Bogsal for *Bibliothek*, Høresal for *Auditorium*« (Bd. V s. 33). På grund af de korresponderende dansk-tyske ordfelder kan Detharding her gengive passagen i direkte oversættelse: Büchersaal, Hörsaal. Men Holbergs begrundelse for at afvise »Høresal« fordi det lydligt

indeholder betegnelsen »Hør«, kan ikke overføres til sproget tysk, idet hør har en anden betegnelse. På dette sted forsyner Detharding teksten med en forklarende note:

»Denn durch einen Hörsaal kann ich auch ein großes Zimmer verstehen, worinn Flachs und Hanf aufbewahret wird, weil Hör in der dänischen Sprache Flachs oder Hanf bedeutet.« (ty. Bd. V s. 62).

Desuden har Detharding gjort en tilføjelse. Han diskuterer nemlig, hvorvidt man bør bibeholde citater og titler eller gengive disse med de på det fremmede sprog almindeligt anvendte. Det må synes mest formålstjenligt at gengive citater o. lign. på den måde, som det er kendt på for modtageren, der læser det fremmede sprog. I den 470. epistel giver Holberg et referat af et tysk digt. Digterens navn anføres ikke: »Hør, hvad en sindrig *Moralist* herom anfører.« (Bd. V s. 68). Over de følgende sider giver Holberg et referat af det moralske digt af svejtseren Albrecht v. Haller. På dette sted indsætter Detharding forfatterens navn og indleder de følgende sider citat på følgende begejstrede måde:

»Ein sinnreicher Haller har hierüber auf eine vortreffliche Art geurtheilet, und seine Gedanken sind so edel, daß ich in meinem Brief nicht schöner, als mit denselben ausschmücken kann. Man findet sie in seinem Versuch schweizerische Gedichte auf der 58 und folgende Seite folgender Gestalt ausgedruckt:« (Ty Bd. V s. 123 f) [Her følger 4 siders aftryk af Hallers digt].

I Holbergs epistel forefinder man kun et referat af Hallers digt, der slutter med følgende kommentar. Dethardings kommentar dertil er meget mere følelsesladet end Holbergs noget mere objektive kommentar:

»Saa vidt *Autor*, hvis Betænkninger herover ere vel noget sterke, skiønt man maa tilstaae, at de ikke ere gandske u-grundede. Thi Erfarenhed viiser, at man seer ikke saa meget paa Gierningerne selv, som paa Personerne der bedriver disse. Jeg forbliver &c.« (Bd. V s. 70).

Denne passage afviger væsentligt fra Holbergs original. På dette sted udtrykker Detharding større begejstring end Holberg. Sml. den tyske gengivelse heraf:

»So weit gehen die herrlichen Gedanken dieses großen Mannes, welche durch die Erfahrung unterstützt werden. Denn diese lehret, daß man nicht so sehr auf die That selbst, als auf die Person sehet von welcher die That vollbracht wurde. Ich bin etc.« (Ty Bd V s. 128).

Ved gengivelsen af denne passage anvender Detharding Holbergs første princip for oversættelse. Nemlig at gengive originalens mening i stedet for dens bogstav. Det forekommer her adækvat at gengive den tyske original, i stedet for en tysk oversættelse af et dansksproget referat. Således bringer han oversættelsen nærmere Holbergs intention. Men her skal det ikke nægtes at Detharding i sin begejstring for Haller nok går for vidt i sin fortolkning.

3.2. Epistlernes genre

For den efterfølgende oversættelseskritiske analyse af den tyske oversættelse af Holbergs epistler skal her gennemføres en kortere indholdsmæssig analyse og en deraf følgende genrebestemmelse. En sådan genrebestemmelse er påkrævet for at fastlægge teksttypen og de nødvendige midler, der bør sættes ind ved oversættelsen.

En analyse af epistlerne med henblik på en genrebestemmelse støder på den vanskelighed at de ialt 539 epistler indeholder diverse emner. Denne mangfoldighed afspejler sig også i stilen. Stilen i de fem bind er ikke så ensartet at det kan være berettiget at betegne det som *een* epistelstil, snarere synes det mere træffende at tale om en epistelpræget stil. De fire første bind har en mere udarbejdet, en mere tæt stil end det sidste bind, hvorpå Holberg ikke nåede at læse en så udførlig korrektur, som på de første bind.

Holberg valgte brevstilen for sine essays indenfor de forskellige materier. De fingerede breve er stilet »Til **«, en person, der i breve ne tiltales »du« eller »Min Herre«. På tysk er denne brevstil oversat til tysk brevstil, udskriften lyder »Mein Herr« og tiltalen er tredje person flertal.

Epistlerne nærmer sig stilistisk set essay-genren, hvori forfatteren i en slags offentligt brev, uden krav på objektivitet, søger at undersøge en tanke i dens opbygning og fulde konsekvens. Epistel-stilen har ikke kun eet udtryk, men forandrer sig og kan snart anvende elementer fra den fortællende prosa, snart elementer fra den poetiske fremførelse. Holberg vil beskrive og analysere en tanke fra flere sider. Det giver sig udslag i stilen, der syntaktisk præges af længere sætninger med tunge led. I nogle passager forekommer sætningerne tilsyneladende endeløse, for da at blive afbrudt af en pause i form af en kort sætning. Også typografisk er tekstudgaven præget af sparsomhed. Der er ikke anvendt 'ny linie' ret ofte. Indholdsmæssigt er stilen præget af lange ord og ordsammensætninger og også af en del fremmedord. Disse fremmedord har deres oprindelse fra næsten alle kendte sprog: de klassiske og det oldnordiske, de moderne; hollandsk, engelsk, spansk, italiensk, tysk og fransk, og de sjældne; eskimoisk, kinesisk o. fl.

Holberg definerer selv i fortalen stilen som »Trykt Breve-Samling, som værende aleene rettet efter Materiens Beskaffenhed.« Holberg anslår den nøgterne, undersøgende stil, »Stilen er herudi ikke saa pyntet som udi mine *moralske* Tanker: Bør ey heller saa at være udi *Epistler*.« (Fortalen s. 1 Bd. I s. III). Epistlernes stil kan vel heller ikke siges at være pyntet: få steder anvender Holberg en poetisk omskrivelse eller en poetisk vending. Stilen forekommer snarere inspireret af den videnskabelige stil; Holberg analyserer et emne på samme måde som i en afhandling. For det brede publikums skyld undgår han så vidt muligt den alt for tørre videnskabelige stil. Holbergs emne kan være af abstrakt karakter, som i den 232. epistel om *De mundo optimo* – den bedste verden, eller konkrete kommentarer til aktuelle hændelser, som f.eks. epistel 239 om kvægsygen »Besser Kalb als Kind«. I epistlerne mærker man at Holberg fører dagbog over sin læsning, passager af disse antager stiltræk fra anmeldelser.

Den mest dækkende betegnelse for epistlernes stil giver Holberg egentlig selv i titlen: »Lud. Holbergs Epistler, befattende Adskillige *historiske, politiske, methaphysiske, moralske, philosophiske* Item Skiemtsomme *Materier*.«

I forhold til den moderne teksttypologi kan man henregne epistlerne til den indholdsbetonede, logiske fremstilling, den fremstilling, der oftest forekommer i fag- og sagbøger, reportager, afhandlinger o.lign. Ved oversættelsen af denne genre bør oversætteren fortrinsvis lægge vægten på at formidle korrekt information.

3.3. Eksempler fra oversættelsen

3.3.1. Indledning

På grund af epistlernes omfang er en komplet oversættelseskritisk analyse her ikke mulig. En generel oversættelseskritik synes heller ikke formålstjentlig, idet kritikken derved ikke vil kunne gøre krav på repræsentativitet. Derfor har jeg i det følgende foretaget analyser af udvalgte tekstpassager. Disse er udvalgt under hensyntagen til typiske Holberg-oversættelsesproblemer.

De analyserede afsnit er: Fortalen; Parodi på dansk purisme, ep. 448; Apologi for Fanden, ep. 60.

3.3.2. Fortalen

Som altid i Holbergs værker ligger det ham på sinde at bestemme det foreliggende skrifs indhold og dets stil i forhold til den øvrige produktion. Mit valg af fortalen som emne for den foreliggende analyse er sket, idet initiallæsningen er for afgørende betydning for læserens oplevelse med bogen. Læser man den tyske fortale igennem uden tanke for den bagvedliggende originals udtryk, forekommer oversættelsen at være en komplet gengivelse. Først ved en sammenligning med originalen opdager man at oversætteren har tilladt sig en række afslibninger af Holbergs stil. Således træder Holberg ikke straks frem for læseren i den danske fortale. Brevstilen røber sig først i løbet af læsningen af de følgende linier. Originalens første sætning lyder:

»Udi denne Samling af Breve vil findes, at *Materien* svarer til Titelen, saasom intet derudi sees uden de Ting, som kand *interessere* en Læser; da derimod mange andre trykte Breve-Samlinger indeholde mestendeels intet uden Ord og *Complimenter*.« (Fortalen s. 1).

I den tyske oversættelse derimod træder Holberg umiddelbart frem for sin læser og konnoterer dermed straks mediets form, brevstilen. Holberg giver sig til kende i aktiv form i oversættelsen:

»Ich habe mich bemühet, in diesem Briefen, welche ich gegenwärtig der Welt vor Augen lege, bloß von solchen *Materien* zu handeln, welche den Lesern zum Nutzen und Vergnügen gereichen können.« (Vorrede s. 1).

Holbergs videre argumentation for at hans epistler tilhører den filosofiske genre undergår en række ændringer i den tyske gengivelse. Egentlig foretager Detharding ikke nogen direkte indholdsmæssige strygninger, men den lange række af ændringer forekommer alligevel ikke helt korrekt. Sml. i det følgende Holbergs formålsforklaring for epistlerne:

»Jeg *deciderer* efter nogle andres *Exempler* ikke med Myndighed udi nogen omtvisted *Materie*: Jeg tilkiendegiver aleene, hvorledes jeg efter mit ringe Begreb fatter en Ting, og viser de *Argumenter*, hvorpaa mine Tanker grundes.« (Fortalen s. 1).

Som bekendt måtte Holberg udgive sine sidste skrifter under censur. Derfor søger han at retfærdiggøre sit gøremål ved i fortalen at begrunde at han aldeles ikke er ude i noget kættersk øjemed. I fortalen giver han til tider med slet dulgt ironi, der sine steder kan grænse til sarkasme, udtryk for sin utilfredshed. Ironi anses for en af de sværeste sprogfunktioner for en oversætter. På den ene side kan det være svært for en oversætter, der måske ikke er helt fortrolig med det fremmede sprog at erkende den fine balancegang imellem spøg og alvor, når forfatteren udtrykker det modsatte af hvad han mener. For det andet kan det være vanskeligt at træffe en lignende tankegang på det fremmede sprog. Lad os i det følgende betragte hvorledes denne sætning har fundet sit udtryk på tysk

»Ich entscheide in denselben [i epistlerne] nicht, wie einige zu thun gewohnt sind, eine bestrittene Materie, durch einen Macht-Spruch, sondern ich zeige bloß an, wie ich nach meiner geringen Einsicht diese oder jene Sache gefaßt, und gebe die Gründe zu erkennen, wesfalls ich so und nicht anders denke.« (Vorrede s. 2).

Under en sammenligning falder det i øjnene at oversætteren har ændret på Holbergs stil. Udgangsteksten kan karakteriseres ved syntaktisk set at være præget af den logisk opbyggede argumentation, semantisk set ved en anvendelse af fremmedord fra filosofien. I den tyske udgave gengives den fyndighed med hvilken Holberg udtaler sig i en sætning. Derimod kendetegnes ordvalget ved en række ændringer. Den danske akademiske stil, der her er præget af adskillige fremmed-

ord, er på tysk vejet for en tysk akademisk stil. Her sættes ord af tysk oprindelse i stedet for fremmedordene af klassisk oprindelse. Med kendskab til Holbergs pragmatiske indstilling til fremmedord »at, naar et beqvemt fremmed Ord engang haver faaet Borger-Ret, [scil.], saa er sikkrere at beholde det samme,« (Ep. 415 Bd. IV s. 301) kunne man angribe netop denne sprogpurisme, da den strider imod Holbergs egen indstilling. Det strider også imod Holbergs egen indstilling til oversættelsen af filosofi. Men set ud fra oversættelsens position inden for dens tyske stilgenre, synes det tilladeligt. Denne sprogpurisme indenfor den tyske videnskabelige stil forekommer vel også os med et forholdsvis åbent forhold til fremmedord i sproget noget fremmed. Holberg nævner selv flere eksempler på denne tyske sprogpurisme i den 415. epistel, så disse forandringer synes derfor tilladelige.

Det mest eklatante eksempel på oversættelsen af fremmedordene forekommer allerede i titelen. »Johan Ludvig Holbergs Epistler befatende Adskillige *historiske, politiske, metafysiske, moralske, filosofiske*, Item Skiemtsomme *Materier*.« bliver på tysk simpelthen til »Herrn Ludwigs Freyherrn von Holbergs vermischte Briefe.«. Med sit ordvalg her har Holberg ønsket at give sine essays en bestemt genre-mæssig placering. Ved det foretagne ordvalg har han undgået det almindelige danske ord brev og i stedet valgt den græske betegnelse, epistel. Epistel kommer af Epistellein, der betyder at tilsende. Igenem sit ordvalg har Holberg dannet skole, idet han har præget dette ord på dansk (sml. ODS). På tysk derimod vælger oversætteren ordet Brief, et ord fra det daglige sprog. Dermed bliver Holbergs Essays for læseren straks kategoriseret til at tilhøre brevsamlingerne. Imens på dansk epistel tilkendegiver at det her ikke drejer sig om almindelige breve.

I fortalen opdager man en række fortydskninger af de danske fremmedord af latinsk oprindelse. Således »*interessere*«, »zum Nutzen und Vergnügen«; »Jeg haver stedse underkastet mine *Meditationer* udi *Philosophie* og *Morale* skiønsomme Folks *Correction*«, »wie ich übrigen alles was ich je geschrieben, dem Urteil und der Verbesserung billiger Richter unterworffen.« Dette sidstnævnte eksempel demonstrerer desuden den nævnte tendens til at afslibe Holbergs mere udførlige begrundelser.

I den videre beskrivelse af sit forehavende, som Holberg giver i fortalen, vil læseren med kendskab til Holbergs oprindelige udtryksform, kun i begrænset omfang kunne genkende den følgende passage:

»Ich habe mich zu dem Ende der Scherz- und Stachel-Gedichte bedienet, ich habe Betrachtungen über die Thaten der Helden und Heldinnen angestellt, ich habe meinen Lesern ernsthaft moralische Gedanken mitgetheilet! Ich habe Reise-Beschreibungen erdichtet, und endlich diese Briefe entworfen, so daß nichts weiter als Gespräche übrig geblieben, welche doch auch schon in meinen Schauspielen geschehen, die fast alle moralisch sind, und in Unterredungen bestehen.« (Vorrede s. 3f).

Denne korte oversigt over Holbergs værker er ganske anderledes i den danske original. Vi bemærker at Holbergs udtryksmåde er meget mere differentieret. Holberg skriver selv:

De *differente* Maader, hvoraf jeg til den Ende haver betient mig, ere ved lystige *Poëmata*, ved *Satires*, ved *Reflexioner* over Helte og Heltinde Bedrifter, ved alvorlige *moraliske* Tanker, ved *fingerede* Reyse-Beskrivelser, og endelig ved disse *Epistler*; saa at der fattes ikkun at udføre moralske *Materier* ved Samtaler, hvilket dog ogsaa kand siges at være skeed ved mine Skue-Spill, som bestaae udi *Dialoger* og fast alle ere moralske.« (Fortalen s. 4).

3.3.3. Parodi på dansk purisme, ep. 448

I denne parodi karikerer Holberg den danske purisme ved at vise hvor nødvendige og naturlige dele af det danske sprog fremmedordene er blevet. En adækvat oversættelse af denne passage stiller store krav til oversætterens evner. På den ene side er det af afgørende betydning at identificere de ældre danske former, og på den anden side skal de tyske modsvarende betegnelser nogenlunde dække de danske. For *mangen* nutidig læser måtte den ene eller anden betegnelse forekomme ubekendt. Men også allerede på Holbergs egen tid var mange af de ældre ord så gamle og ude af brug at meningen først bliver forståelig, når man har de moderne fremmedord i fodnoterne til støtte.

Detharding har løst problemet ved at anvende den samme teknik som Holberg. Derudover har han fundet det nødvendigt at forsyne teksten med en fodnote til forklaring af Holbergs idé:

»Herr Baron Holberg spottet in diesem Briefe über diejenigen, welche durchaus kein fremdes Wort dulden wollen, sondern alle

und jede, aus einer anderen Sprache entlehnten Wörter, die durch den langen Gebrauch bereits angenommen und ganz verständlich sind dennoch in ihrer Muttersprache übersetzen, und dadurch unverständlich werden.« (Ty Bd. V s. 50 note).

Den første del af noten forekommer os tilladelig, idet den bringer oplysning om forhold, som læseren ikke kunne se ud af oversættelsens tekst alene. Den følgende del af noten forekommer os derimod unødvendig og står for Dethardings egen regning:

»So übertrieben allerdings bey einigen diese Bemühung ist, insbesondere in der Arzneykunst und Anatomie, wo man ein besonderes Wörterbuch nöthig hat, um die neugeschaffenen Wörter zu verstehen, so ist dennoch diese Bemühung, wenn sie in ihren Schranken bleibet, überhaupt nicht zu tadeln.« (Ibidem).

Denne del af noten forekommer for subjektivt farvet. Detharding tager her stilling til en tendens i sproget og søger at modificere Holbergs udtryk. Især sætningen »wo man ein besonderes Wörterbuch nöthig hat ...« demonstrerer at Detharding her udtrykker sin egen mening i stedet for at give plads for en nødvendig fodnote af almen interesse.

Denne tilføjelse forekommer endnu mere unødvendig når man læser Holbergs egen kommentar til sit parodiske forsøg. I sin kommentar i den efterfølgende 451. epistel betegner han det som et »u-grundede Foretagende« at ville forkaste alle fremmede »skjønt forhen almindeligen antagne og forstaaelige Ord« og i stedet for erstatte disse med andre, der er »u-beqvemme og u-forstaaelige« (Bd. V s. 32). Som nævnt har Detharding anvendt samme metode som Holberg. Han forsyner de allermest ukendte ord med »oversættelse« tilbage til fremmedord. Detharding anvender ældre tyske gloser til gengivelse af de danske arveord. Oversættelsen forekommer her egentlig at være lykkedes godt. Betragter man den tyske oversættelse alene, synes denne epistel særdeles vellykket. Det falder ikke i øjnene at teksten er oversat, men ved en sammenligning med originalen er det påfaldende at Detharding ikke gengiver de samme ord som Holberg med note¹⁰. Næsten alle ord, på nær to eksempler har fundet en korrekt, ordret tysk gengivelse. De to undtagelser er Glugmaanet og Blidemaanet. Til erstatning forefinder vi to andre tyske arveord: Brachmonat og Heu-

monat, der ikke betegner januar og februar, men juni og august. Egentlig kunne Detharding på dette sted have anvendt betegnelserne Hornung for februar og måske Jänner eller Wintermonat for januar. Hvorved her måske bør bemærkes at Jänner er en sydtysk form. Dethardings substitution på dette sted forekommer dog adækvat, idet Holberg med sit ordvalg fortrinsvis betoner det indholdsmæssige aspekt af disse ord. Andre steder tilføjer Detharding forklarende noter til ord, som i Holbergs original ikke er forsynet med fodnoter. Det er diskutabelt hvorvidt originalen på disse steder kan bære disse udvidelser. På den anden side understøtter Dethardings tilføjelser en tendens, der allerede er indeholdt i teksten. Således gengives *Academiet*, den Salvedes Byrd og Sædemaanet med hhv. »hohen Schule«, og for de to sidstnævntes vedkommende med de modsvarende latinske betegnelser som note; »Gesalbten«/»Christi«, »des Weinmonats« / »October«. Disse kompensationer forekommer ikke som unødvendige tilføjelser. Derfor højnes oversættelsens kvalitet igennem disse.

3.3.4. Apologi for Fanden

Den 60. epistel, Apologi for Fanden, er en af Holbergs vittigste epistler, og samtidigt en sublim demonstration af Holbergs opbygning af sin logiske argumenterekunst. Holberg demonstrerer i en logisk opbygget argumentation, at Fanden har fortrin.

Lad os i det følgende betragte nogle eksempler på hvordan oversættelsen har mestret denne opgave.

En anden tendens i Dethardings oversættelse er at han har fortysket Holbergs epistler. Således forekommer navne og steder i fortysket udgave. I denne epistel finder man en række eksempler på fortyskning af egennavnene og de geografiske betegnelser. Først til egennavnene: »Hr. Niels eller Peder Degn« til hvem Holberg beder læseren om ikke at vise dette brev, bliver på tysk til »dem Prediger ihres Orts, und dem Küster«. (Bd. I s. 260, ty Bd. I s. 326).

Derudover forandres Erasmus Montanus, der lod Peder Degn blive til en hane til Erasmus Montanus og Küster Paul (Ty Bd. I s. 316). De gamle norske bønders betegnelse for Fanden, »Gammel Erik« gengives med fortysket ortografi »alter Erich« (Bd. I s. 255 ty Bd. I s 320).

Denne tendens til at fortyske epistlernes handling ved at henlægge den til Tyskland, bliver mest tydelig i historien om »min gode Marthe« som Fanden møder på Gammel Torv. På tysk bliver dette til »Meine

Liebe Martha«, og handlingen henlægges til torvet, som det forekommer i enhver tysk by »auf dem Markte« (Bd. I s. 255, ty I s. 323).

Også på et andet område har Detharding suppleret Holbergs ideer. På dansk har Holberg kun anvendt den danske betegnelse Fanden. Ikke hvert sted hvor Holberg nævner djævelen, anfører Detharding den modsvarende tyske betegnelse »Der Teufel«. Detharding varierer udtrykket, idet han anfører flere betegnelser for denne herre, således direkte navne, som Teufel, eller Satan, hvoraf Teufel forekommer langt de fleste gange (over 24) Satan (kun 2). Også omskrivende betegnelser som »des bösen Geistes«, »böser Feind« eller »Feind des menschlichen Geschlechts« forekommer.

Disse ændringer af Holbergs betegnelse, giver den tyske gengivelse et mere varieret udtryk.

Inden for det syntaktiske område forekommer der en række opløsninger af Holbergs lange perioder. Holbergs interpunktion følges kun undtagelsesvis; det ofte anvendte semikolon og kolon følges kun sjældent og gengives hovedsageligt ved punktum. Især på interpunktionernes område er det påfaldende at oversætteren har gjort Holbergs stil mere flydende. Sml. her f.eks. den lange sætning, der i originalen omfatter 17 linier, men i oversættelsen er gengivet ved 23 linier og tre perioder (Bd. I s. 255, ty Bd. I s. 323)¹¹. Sammesteds har oversætteren endog, sandsynligvis af klarhedshensyn, tilladt sig at føje en sætning til:

»Er kommt in diesem Stücke mit dem ewigen Juden Ahasverus überein.«

Myten om Jerusalems Skomager, der hvileløst flakker om i århundrederne, gengives ved en anden betegnelse. Holberg skriver her om Jerusalems Skomager, mens oversætteren betegner denne som »den ewigen Juden Ahasverus«. Det kunne her forekomme en upræcis oversættelse, idet Detharding her ikke følger Holberg. På den anden side kommer det her for Holberg an på sammenligningen i alder med Fanden. Idet den indholdsmæssige funktion her tillægges overvejende betydning, forekommer denne udskiftning her passabel.

I den her analyserede epistel synes det at Holbergs stil er helt forandret på tysk. Den noget lange stil bliver forkortet og dele af teksten finder andre udtryk. Dog synes disse omskrivelser at træffe Holbergs mening, omend ikke hans bogstav.

På det indholdsmæssige område kan især gengivelsen af de juridiske fagudtryk volde vanskeligheder ved gengivelsen på et fremmed sprog. Her demonstrerer Detharding grundige kendskaber inden for tysk og dansk ret. Alle juridiske fagudtryk fra kontraktretten oversættes korrekt. Netop på grund af de ellers så nøjagtige og korrekte oversættelser af de juridiske udtryk forekommer en udeladelse utilladelig: »Saasom Fanden er engang kommen i ond Rygte, tillegges hans Indskydelse Hoer, Mord, Rov, Tyverie og alle onde Gierninger«, »so schreibt man seiner Eingebung alle böse Handlungen in der Welt zu«¹². Denne afslibning i oversættelsen forekommer på dette sted ikke tilladelig. Sandsynligvis har Detharding med denne redaktion ment at kunne forkorte Holbergs opremsning til det væsentligste. Det forekommer dog ikke umiddelbart korrekt, idet Holbergs opregning ikke respekteres. Detharding har også foretaget andre ændringer, der hovedsagelig går ud på at gøre Holbergs stil mere flydende. Ved disse ændringer er der dog oftest ikke anledning til at angribe grove oversætterfejl eller unøjagtigheder. I det følgende skal anføres to eksempler på denne tendens.

Holbergs historie om den gode Marthe er uden indledning. På tysk indleder Detharding med følgende ord »Hierher gehört folgende Historie:« (ty Bd. I s. 323). Den behandling, som Fanden gav Marthe overbetones på tysk. På dansk var det »et Ørefigen«, mens det på tysk er blevet til en meget kraftigere »eine derbe Maulschelle«. Der forekommer ikke at være belæg i originalen for denne udvidelse.

En anden redaktionel ændring forekommer derimod ikke korrekt. På dansk siger Holberg:

»De Tanker, som man bør have om en listig og ond Aand, have forarsaget, at jeg ikke haver været af Meening med de Lærde herudi.« (Ibidem).

Dethardings oversættelse lyder således:

»Weil ich mir den Satan sehr listig und böse vorstellen, so bin ich

bisher mit den Gelehrten in diesem Stücke nicht einerley Meynung gewesen.« (Ibidem).

Denne tilføjelse har dog mere karakter af en redaktionel ændring, end af en oversættelse.

4.0. Konklusion

Som sammenfattende bemærkning kan siges at Holbergs epistler ved en oversættelseskritisk analyse, der baseres på en analyse af den tyske oversættelse alene, godt kan holde stand. Den tyske oversættelse forekommer korrekt og flydende og ville for denne oversættelseskritik, der udelukkende bedømmer en oversættelse efter dens kvalitet på målsproget, være fremragende. Holberg kunne godt have skrevet epistlerne sådan på tysk.

Men ved en oversættelseskritik, der tager sit udgangspunkt i en sammenligning imellem original og oversættelse træder der afslibninger og en mild redaktion frem. Stilen er den lærde stil, der i datidens Tyskland kendtes fra andre brevsamlinger. Denne meddelelsesform, der på Holbergs samtid, og vel især i tiden efter blev en så yndet meddelelsesform.

En analyse af fortalen på de nævnte præmisser bringer en del ændringer af Holbergs stil frem. Den svære Parodi på dansk Purisme gengives godt og adækvat, hvorimod den strengt logisk opbyggede og derfor svære Apologi for Fanden, ikke forekommer af så god kvalitet, idet oversætteren har anvendt for mange omskrivninger.

Med henblik på Holbergs første princip for oversættelsen: kun oversættere med fuldt kendskab til begge sprog bør sættes ind, forekommer det at Detharding har grundige kendskaber i begge sprog.

Med hensyn til Holbergs andet princip for oversættelsen: at oversætteren bør følge forfatterens mening snarere end hans bogstav, forekommer det os at vi ret beset har en forkortet Holberg-udgave foran os. Dette indtryk beror ikke i så høj grad på de forholdsmæssigt få udeladte epistler og sætninger, men på oversætteren udeladelser af

ord og på hans syntetiseringer af vendinger til overbegreb. Der forekommer en del afslibninger inden for syntaksen. Især passager hvor Holbergs stil bliver noget langstrakt, har oversætteren tilladt sig at forkorte. Den tyske oversættelse forekommer os således at have en normalsproglig prægning, uden at vi derfor vil kritisere oversættelsen som en bleg gengivelse.

Som afsluttende bemærkninger på denne undersøgelse af Holbergs oversættelsesprincipper og den tyske episteludgave kan siges, at oversættelsen må betegnes som god. I det væsentlige har Detharding fulgt Holbergs mening mere end hans ord. Og da Holberg selv i fortalen udtrykker at epistlernes stil ikke bør være så pyntet, er det berettiget at udtale, at Holbergs epistler har fundet et værdigt udtryk på tysk.

Noter

1. I Hensenius' fortegnelse omfatter Holbergs værker næsten en hel spalte, i moderne fortegnelser som den altomfattende Gesamtverzeichnis indtager Holbergs værker over tre store sider; Sml. Bd. I sp. 412f in Hensenius, Wilhelm (udg.): Allgemeines Bücherlexicon oder vollständiges Alphabetisches Verzeichnis der von 1700 bis zu Ende 1810 erschienenen Bücher, welche in Deutschland und in den durch Sprache und Literatur damit verwandten Ländern gedruckt worden sind, 1912 Leipzig; Sml. Bd. 63 s. 390-393 in Gorsny, Willy und Hilmar Schmuck: Gesamtverzeichnis des deutschsprachigen Schrifttums 1700-1910, 1982 München, New York und Paris.
  2. Epistelhenvisningerne refererer til: Ludvig Holbergs Epistler I-VIII Udgivne med Kommentar af F.J. Billeskov-Jansen, 1944-1954 Kbh.
  3. Henvisningerne til Herodians fortale refererer til Carl S. Petersen: Holbergs samlede Skrifter Bd. XV, 1917 Kbh.
  4. Peter Friderich Suhm: De Gamles Krigs-Skole, aabnet ved de gamle Skribenteres Frontini, Polyæni, Æliani og Arriani Oversættelser, 1749 Kjøbenhavn.
- Suhm udtrykker sin tak til Holberg på følgende måde:
- »Nu burde jeg vel tale noget om, hvorledes en ret Oversættelse bør gøres, og om jeg selv herudi har efterfulgt mine Regler, men som saa mange lærde og fornuftige Mænd have allerede længe siden lykkeligen handlet herom, saa holder jeg saadant Arbeyde for unyttigt og overflødig, heldst saasom vor berømmelige og navnkundige *Baron Holberg* der formedelst sine ypperlige Skrifter med Rette kand kaldes det Danske Folkes *Cicero*, nyeligen haver handlet om en retskaffens Oversætters Pligt i Fortalen af sin Herodiano, og derhos ogsaa viset Aarsagen, hvi der aarligen udkomme saa mange slette Oversættelser. Denne

store Mands Fodspor have jeg i denne min Oversættelse søgt, saa meget mueligt at efterfølge. *Sed longe sequere, & vestigia semper adora.*«

5. Peter Friderich Suhm: Pythagoræ Gyldene Vers med Hierochis Commentario, P. Syri Sententzer, og Phædri Fabler, oversatte af Grædsken og Latinen, 1750 Kiøbenhavn.
6. Detharding oversatte adskillige af Holbergs værker, således 1745 Det første Levnedsbrev, 1746 Helte- og Heltinde Historier, 1747 Den jødiske Historie, 1747 Herodian, 1748 Introduktion til Natur- og Folkeretten, 1747 Kirkehistorien og 1749-55 Epistlerne bind I, II, III og V (Sml. Bille-skov-Jansen i kommentaren Bd. VII s. 367f). Desuden oversatte Detharding adskillige af komedierne.
7. Herodians römische Geschichte von Holberg vorbereitet, herausgegeben von Wentzel, Kopenhagen und Leipzig 1747.
8. Ved den efterfølgende oversættelseskritik er der anvendt en trebinds udgave fra Landesbibliothek Euthin: Herrn Ludwigs Freyherr von Holberg vermischte Briefe. Copenhagen und Leipzig, Bd. I og II 1753, Bd. III 1752, Bd. IV 1753 og Bd. V 1755. Ved citering forkortet: ty.
9. Sml. fgl. passus af Holbergs testamente af 16.1.1754:
»Den femte Tome af mine Epistler, som endnu ere i Manuskript, skienker jeg til Boghandler Otto Wenzel.«
(Bd. V s. 291)
10. Sml. bilag I.
11. Sml. Niels Åge Nielsen: Syntaksen i Holbergs epistler, 1983 Aarhus, s. 57 under Ledsætningsdybde. Den foretagne analyse af syntaksen i Holbergs epistler bringer værdifuld oplysning om de syntaktiske forhold i Holbergs epistler. Netop syntaksen synes at volde problemer ved en gengivelse på fremmede sprog, fordi Holberg udnytter det danske system tilfulde.
12. Sml. Nielsen op. cit. s. 50 under Årsagssætning.

Bilag I

Oversigt over de i Epistel 448 forekommende arveord med noter, sammenholdt med den tyske oversættelse (ty. Bd V s. 50f).

Holbergs tekst	Holbergs note	Dethardings note	Dethardings oversættelse
a) Glugmaanet	a) <i>Januario</i>	+	+
b) Blidemaanet	b) <i>Februario</i>	+	+
+	+		
+	+		
<i>Academiet</i>			
c) <i>Doctor-Trappen</i>	c) <i>Doctor-Graden</i>	a) Junius	a) des Brachmonaths
d) den Guddommelige Kundskab	d) <i>Theologien</i>	b) Julius	b) des Heumonaths
e) de verdslige Love	e) <i>In Jure</i>	c) Akademie	c) hohen Schule
f) Lægekunsten	f) <i>Medicinen</i>	g) Zu Doctoribus creiret	d) Doctorstufte
g) Mestere af Verdens Viisdom	g) <i>Magistri Philosophiæ</i>	d) Theologie	e) der Gottesgelahrtheit
h) bleve skabte	h) <i>Creerede</i>	e) Jurisprudenz	e) den weltlichen Rechten
den høje Skoles Forstander	+	f) Medicin	f) Artzneykunst
i) Lauerbærkronede Personer	i) <i>Baccalaurei</i>	h) Magistri Philosophiæ	h) Meister der weltlichen Weisheit
k) den lærde Fristad	k) <i>Republica Literaria</i>	k) creiret	k) erschaffen
l) Skriftmager	l) <i>Autor</i> eller Skribent	l) Rector	l) der Vorsteher der hohen Schule
m) Dantze-Forsamlinger	m) <i>Mascarader</i>	i) Baccalaurei	i) Mit Lorbeer gekrönte
Mumme-Lystigheder	+	n) Republica Literaria	n) unser gelehrten Freystadt
Skuespil	+	n) Autor	n) Schriftsteller
n) Afskiærrelse	n) <i>Accise</i>	o) Ball	o) Tanzversammlungen
o) Tæring	o) <i>Consumption</i>	p) Masqueraden	p) vernummten Lustbarkeiten
p) Fortørmelser og Forsvarelsers Forbund	p) <i>Offensive og Defensiv Aliancer</i>	q) Comödien	q) Schauspielen
q) en verdslig Vises	q) <i>Philosophi</i>	r) Accise	r) Handel und Abkürzungen
r) den ene Skriftmager	r) <i>Autor</i>	s) Consumption	s) Verzehrung
s) Bogsal	s) <i>Bibliothek</i>	t) Offensiv- und Defensiv-Allianzen	t) Angriffungs- und Verteidigungsbündnissen
t) om Planternes Bedrifter	t) <i>Historia Plantarum Autor</i>	u) Philosoph	u) eines Weltweisen
u) Orne-Maanet	u) <i>Julii Maanet</i>	v) Autor	v) Den einen Schriftsteller
w) Stjerne-Kunsten	w) <i>Astronomien</i>	w) Bibliothek	w) Büchersaal
x) Alderdommen	x) <i>Antiquiteter</i>	x) Historia Plantarum	x) Thaten der Pflanzen
u) Digter	u) <i>Poët</i>	y) Julius	y) Heumonath
Salvedes Byrd	+	z) Astronomi	z) Sternkunde
Sædemaanet	+	a) Antiquitäten	a) die Alterthümer
z) Twistighed	z) <i>Disputatz</i>	b) Poet	b) Dichter
aa) øverste Hørsaal	aa) <i>Auditorio superiori</i>	c) Christi	c) Gesalbten
		d) October	d) des Weinmonaths
		e) Disputation	e) Die gelehrte Streitschrift
		f) Auditorio Superiori	f) obersten Hörsaal